

Sándor Mária

ADATOK A CSÖKMŐI BÁBÁK TÖRTÉNETÉHEZ

A Bihari Múzeum újonnan készülő, az emberélet fordulóit bemutató állandó kiállítására kapcsán került a kezembe néhány történeti dokumentum: Híj Antalné csökmői baba oklevele¹, bizonyítványai², két bábanaplója³, és Kádár Dánielné nevével egy nyomtatvány: a „Szülésznők esküje”⁴. Utóbbi bábáról a későbbi kutatások során kiderült, hogy szintén csökmői illetőségű, sőt Híj Antalnéval rokonságban is állt. A két asszony leszármazottaival sikerült kapcsolatba lépnem.⁵ További kutatásaim során bukkantam rá Katona Károlyné baba hagyatékára, amelyet a család Csökmőre adott megőrzésre.⁶ Jelen írásomban a három szülésznő fellelt dokumentumai, illetve levéltári források segítségével kívánok néhány adatot szolgáltatni a csökmői bábák történetéhez.

Az ember születése mindig közösségi esemény volt, csak ritka esetben maradt magára a vajúdo asszony. A 20. század közepéig, a kórházi szülések elterjedéséig az életadás a női közösség meghatározó eseménye volt, amelyen részt vettek a szülő asszony nőrokonai, akik maguk is általában többszörös anyák voltak. Segítségre akkor is szükség volt, ha a folyamat a „természet rendje szerint”, problémamentesen alakult. A különböző praktikus feladatok elvégzése a baba vezetésével az asszonyok közötti spontán munkamegosztás szerint történt.⁷

Évszázadokon keresztül, egészen a modern korig, a babaasszonyok szerepe alapvető és meghatározó volt egy-egy közösség életében. Sok esetben, főként a kisebb településeken ők voltak egykor az „egészségügy”, a nőgyógyászat egyetlen képviselői. A terhesgondozásban és a szüléskor nyújtott közreműködésük – és sok esetben

¹ Bihari Múzeum Általános Dokumentumok Gyűjteménye. Leltári szám: IV. 90. 71.22.

² 1. Bábaoklevél másolata, Nagyvárad, 1909 (leltári szám: IV.91.6.); 2. Községi igazolás, Csökmő, 1909 (leltári szám: IV.91.7.); 3. Bizonyítvány, M. Kir. Bábaképezde, Nagyvárad, 1909 (leltári szám: IV.91.8.); 4. Bizonyítvány ismétlő bábatanfolyam elvégzéséről, Szolnok, 1929 (leltári szám: IV.91.9.)

³ Leltári szám: IV.91.11.

⁴ Leltári szám: IV.91.10.

⁵ Köszönetet mondok Z. Nagy Tibornak, a Csökmői Tájház vezetőjének és feleségének, akiknek közvetítésével eljutottam a két baba leszármazottjaihoz, kik igen nagy segítségemre voltak kutatásaimban. Hálával tartozom Kádár Dánielnek, aki fényképet és adatokat, illetve Gut Bélánénak, aki további dokumentumokat bocsátott a rendelkezésemre, ezzel nagy mértékben megkönnyítve munkámat.

⁶ Ismét Z. Nagy Tibor közbenjárásáért kell köszönetet mondjak, továbbá Angyal Jánosnénak, a Csökmői Nyugdíjasokért Egyesület elnökének, aki nagylelkűségéről és a nagyfokú hagyománytiszteltről tett bizonyosságot, amikor a család által rábízott hagyatékot átadta a csökmői Örökségünk Háza gyűjteménye számára, további megőrzésre. Hálával tartozom Katona Jolánnak, Katona Károlyné leányának, aki hozzájárult a hagyaték muzeális intézményi elhelyezéséhez, illetve sok adattal szolgált munkámhoz.

⁷ Deáky-Krász 2005: 125.

a tiltott terhességmegszakításban, az „angyalcsinálásban” végzett tevékenységük is – ismertséget, rangot biztosított számukra.

A 18. század közepétől a felvilágosodás egészségügyi reformjai következtében a bábák tevékenysége fokozatosan állami szabályozás alá került. Az évszázadokig tapasztalati úton működő bábák tevékenységét ettől kezdve elméleti és gyakorlati vizsgálóhoz kötötték. Megjelent az egyetemi bábakurzuson oklevelet szerzett, ún. okleveles bábák viszonylag kis számú rétege, és a megyei orvos vagy sebész által tartott szülészeti kurzuson alapvető elméleti tudást elsajátított és vizsgázott cédulás bábák valamivel nagyobb csoportja.⁸ Így vált a bábaság az első államilag oktató, fizetett és ellenőrzött női hivatássá.⁹ Ugyanakkor gyakorlatilag a 20. század közepéig megtaláljuk a bábatársadalom legalján álló paraszt- vagy kontárbábákat, akik engedély és felesketés nélkül működtek, tevékenységüket hivatalosan tiltották. Felettük a vizsgát tett, felesketett bába állt, akinek tevékenységét jóváhagyta a megyei vagy járási bába és orvos. 1787-től működtek a főorvos képezte cédulás bábák, egy évszázaddal később, az ún. másodrendű bábaképzők megnyitásától az itt végzeteket is ezzel a jelzővel illették.¹⁰ A rangsor csúcán az egyetemi tanintézetben tanult okleveles bábákat találjuk.

Az egészségügy javítását célzó rendezési törekvésekkel párhuzamosan, 1766-tól jelentek meg az első magyar nyelvű bábaoktató tankönyvek is.¹¹ Az első, okleveles képzést nyújtó intézmény 1770-ben alakult meg Nagyszombaton, ezt követte a 19. század elejéig még négy nagyváros.¹² Bár egyre többen jelentkeztek a tanfolyamokra¹³, még mindig kevés településen volt tanult bába.¹⁴ A 19. század során egyre több különböző szintű javaslat született az országos egészségügyi viszonyok és az egészségügyi személyzet rendezésének tárgyában. A sürgetések eredményeként 1873-ban két bábaoktató intézmény is nyílt: az egyik Pozsonyban, a másik Bihar vármegye székhelyén, Nagyváradon.

⁸ Deáky–Krász 2005: 134.

⁹ Simon 2021

¹⁰ Deáky 1996: 161.

¹¹ Deáky 1996:136.

¹² Buda (1777), Pest (1783), illetve Kolozsvár (1775), Nagyszében (1750-70 között már, de hivatalosan 1809-ben). Deáky: 156.

¹³ A jelentkezés feltétele általában a jó erkölcs, az írás, olvasás ismerete, a község előjáróinak és papjának ajánlása, valamint a tandíj befizetése akár közösségi pénzből, akár magánereüből. Deáky 1996: 140.

¹⁴ Bár néhány hallgató számára biztosítottak ösztöndíjat és tandíjmentességet, mégis a falvak – ritka kivétellel – nem tudták megfizetni a tandíjat, de nem is érezték szükségét. Úgy gondolták, a szülés női ügy, az öregasszonyok és a bába dolga volt az ezzel kapcsolatos feladatok megoldása, így felesleges dolognak vélték a bába taníttatását. Ugyanakkor az öt hónapi távolléti a családtól, a nagyvárosban való tanulás a 18–19. századi asszonyok számára szinte megoldhatatlan feladatnak tűnt, és nem illett bele a zárt, patriarchális szemléletű családok rendjébe. Deáky 1996: 140.

A váradai bábaképző iskolában¹⁵ az első világháborúig sokan szereztek szülésznői végzettséget.¹⁶ Kezdetben évente két tanfolyamot tartottak, a téli tanfolyam október 1-től február végéig, a nyári március 1-től július végéig tartott, az oktatás magyar és román nyelven folyt¹⁷. A bábaképző népszerűségét növelte, hogy a hallgatók ösztöndíjat igényelhetek, melyet a tandíjra, az 5 hónapnyi internátusi ellátásra, a felszerelt bábátáskára és az utazási költségekre lehetett fordítani.¹⁸ A jelentkezés feltétele volt, hogy a hallgató férjezett legyen, hiszen házassági bizonyítványt kellett bemutatni a keresztlevél, az erkölcsi, az illetőségi és orvosi bizonyítvány mellett.¹⁹ A jelentkezők felső korhatára 40 év volt, ennél idősebbek csak miniszteri korengedménnyel vehettek részt a képzésben.²⁰ 1913-tól az alsó korhatárt is megszabták: 20 év alattiak nem vehetők fel. Ugyanakkor a közlönyökben, lapokban megjelent felvételi hirdetések kitérnek arra, hogy az írni-olvasni tudás nem feltétel, mert az intézetben „arra is tanítatnak”.²¹

A bábaképzés terén az első világháború kirobbanása, majd elhúzódása komoly megtorpanást jelentett. Az oktatási intézmények egy részét a sebesült katonák ápolására vették igénybe, az orvos-előadókat is behívták katonának.²² Ekkorra már a képzés időtartamát ismét növelelték: 10 hónapos elméleti és 2 hónapos gyakorlati szakaszra osztották fel a tanulmány időt.²³

A nagyváradai intézet a trianoni békediktátum következtében határon túlra került, csak a második bécsi döntés határmódosításai során visszakerülő megyeszékhelyről van újra adatunk működéséről. 1942-től a képezdek a hallgatók alsó korhatárát 18 évre módosították.²⁴

A bábák *tevékenységi köre* a fő feladat, a gyermek világra segítése mellett sok mindenre kiterjedt: ide tartozott többek között a terhesség gondozása, az újszülött és a frissen szült, majd gyermekágyas asszony ellátása, gyógyítási feladatok, valamint a

¹⁵ A bábaképző működése két esztendő múlva az épület alkalmatlansága miatt kérdésessé vált. Az intézet 1881-ben indult újra. Edelmann é. n. 339.

¹⁶ Sajnos a bábaképzőről és tanulóiról csak szórványadataink vannak: ebben a témában még nem született összegző publikáció, az iskola dokumentumairól nincs tudomásunk.

¹⁷ Fekete 1970: 178.

¹⁸ Vö. Alispáni utasítás minden főszolgabírónak a bábaösztöndíjak adományozására az 1909. évre. Biharvármegye Hivatalos Lapja. 1908. december 31. 460.

¹⁹ Orendt 2018:

²⁰ Biharvármegye Hivatalos Lapjában megjelent felvételi hirdetések. pl. 1905. november 30. 366.; 1906. április 5. 111. stb.

²¹ Orendt 2018

²² Werling 2000

²³ A trianoni Magyarországon 1930-ben vezették be ezt a képzési időt. Werling 2000

²⁴ Werling 2000

szüléshez, születéshez kapcsolódóan a közösség, az egyház és a népi vallásosság által elvárt sokféle szokáscelemek végrehajtása.²⁵

A bábák fizetsége sokban függött végzettségüktől, státuszuktól. A falvak állami képzésben nem részesült parasztbábája elvégzett munkája után megkapta az előre kialkudott fizetését, többnyire terményben, természetben, ennek mértékét az adott község szokásjoga garantálta.²⁶ 1876 után rendeletileg előírták, hogy az 1500 lakosnál nagyobb községeknek képzett bábákat kell alkalmazniuk, a díjazás kérdése azonban konfliktusokat robbantott ki.²⁷ Végül településenként eltérő módon szabályozták a különböző tanult bábák fizetését abban az esetben, ha hivatali alkalmazásban álltak.²⁸

A magyarországi bábaság történetében az 1950-es évek hoztak nagy változást: a II. világháborút követő nagy társadalmi-gazdasági átalakulás viszonylag rövid idő alatt minden szülészeti tevékenységet intézményi feladattá tett.²⁹ Ebben az időszakban jelentősen megnőtt a szülőotthonok, majd a kórházi szülészetek száma. Ennek következtében az emberi élet fordulóihoz kapcsolódó első rítus, a születés kiszakadt a megszokott, otthoni környezetből és áthelyeződött a szülő nők számára ismeretlen helyre, és – mivel a kórházi közeg nem tette lehetővé – számos hagyományos szokás elem gyakorlását, azok rövid időn belül megszűntek.³⁰ Az intézeten kívüli szülések kora lejárt, vele együtt végleg eltűnt a már korábban is a kisebb falvakba, a tanyavilágba visszaszorult egykori „bábamesterség”.³¹

A csökmői bábákról levéltári források alapján

Csőkmő község a történeti Bihar vármegye Berettyóújfalui járásában található, lakosainak száma 1869-ben 2693 fő volt, többségük (2499 fő) református vallású.³² A településen 1900-ban már 3579 helyben lakót írtak össze.³³

Csőkmőn feltehetően mindig is több baba működött. Pontos ismereteink számukat, státuszukat tekintve nincsenek. Kivételt képez egy nagyon rövid, a 19. század végé-

²⁵ A bábák tevékenységi köréről részletesen lásd: Deáky 1996: 39–130.

²⁶ Deáky 1996: 165.

²⁷ Deáky 1996: 169.

²⁸ Deáky 1996: 167.

²⁹ Fekete 1994: 538.

³⁰ Svégel 2018: 238.

³¹ Fekete 1994: 538.

³² Simon 2005: 42. Ebben az évben összeírtak még 79 fő római katolikus, 31 fő görög keleti és 9 fő evangélikus vallású személyt, ezen kívül 75 izraelitát.

³³ A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása: 282. A vallási megoszlás arányaiban annyiban változott, hogy a görög katolikusok száma (179 fő) került a második helyre a reformátusok (3103 fő) után.

tól a 20. század elejéig tartó időszak, amikor is a polgári anyakönyvezés bevezetése kapcsán számos csökmői bába nevét fellelhetjük. Az egyházi anyakönyvezés mellett 1895. október 5-ével állami rendelettel válik kötelezővé a polgári anyakönyvek vezetése településenként.³⁴ A legkorábban használt polgári születési anyakönyvi nyomtatvány tartalmaz egy rovatot, amely a születés tényét bejelentő nevét, illetve foglalkozását regisztrálja. Bár általában valamelyik családtag – leginkább az apa – volt az a személy, aki megjelent az anyakönyvvezetőnél, hogy az újszülött születésének adatait rögzítse, többször előfordult (leggyakrabban a polgári anyakönyvezés kezdeti éveiben), hogy a bába teljesítette ezt a kötelezettséget.³⁵ Ennek köszönhetően 1895 végétől kezdve hét helyi bábát is ismerünk név szerint, egészen 1906 végéig, ameddig ezt a típusú anyakönyvet Csökmőn használták.³⁶ Ettől az időponttól kezdve azonban újabb fajtájú nyomdailag előállított anyakönyvre váltottak, amelyben már nem szerepel a bejelentő foglalkozása, így a bábák beazonosítása nem lehetséges.

A születési polgári anyakönyvek alapján név szerint ismert bábák³⁷:

- *Özv. Mezei Józsefné szül. Piros Juliánna* (1895: 7-szer; 1896: 13-szer; 1897: 2-szer; 1898: 2-szer; 1899: 2-szer; 1900: 1-szer; 1901: 1-szer; 1903: 2-szer; 1904: 2-szer; 1906: 2-szer). További névváltozatok: Piros Juliánna, Piros Juliánna férjzett Nagy A. Józsefné. Több helyen szülésznő, illetve okleveles bába foglalkozásnévvel.
- *Kádár Dánielné szül. Tóth B. Juliánna* (1895: 6-szor; 1896: 5-ször; 1897: 3-szor; 1898: 1-szer; 1899: 3-szor; 1900: 1-szer; 1902: 1-szer; 1903: 1-szer; 1905: 1-szer). További névváltozatok: Tóth B. Juliánna. Több helyen szülésznő, egy helyen okleveles bába, valamint egy-egy alkalommal községi bába és okleveles szülésznő foglalkozásnévvel.
- *Kádár Juliánna* (1895: 3-szor; 1896: 3-szor; 1897: 2-szer; 1898: 1-szer; 1899: 3-szor; 1900: 3-szor; 1902: 1-szer; 1903: 5-ször; 1904: 1-szer; 1905: 2-szer). Több helyen szülésznő, illetve okleveles bába, valamint egy-egy alkalommal községi és okleveles bába.
- *M. Nagy Sándorné Makai Erzsébet* (1895: 1-szer; 1897: 1-szer; 1898: 1-szer; 1899: 1-szer; 1900: 3-szor; 1901: 1-szer; 1902: 4-szer; 1903: 2-szer; 1904: 5-ször;

³⁴ 1894. évi XXXIII. tc. Az állami anyakönyvezésről.

³⁵ Erre rendelet is kötelezte

³⁶ MNL HBML XXXIII. 16 a/1.

³⁷ Zárójelben az év, melyben említésre kerülnek és az említési alkalmak száma. Feltüntetjük továbbá az anyakönyvekben szereplő névváltozatokat, illetve azt, ha a bába megnevezésén kívül valamilyen más névvel illették a bejelentő foglalkozását – ez utóbbi segít a státuszuk behatárolásában.

1905: 5-ször; 1906: 6-szor). További névváltozatok: Makay Erzsébet, Makai Erzsébet. Több helyen szülésznő, egy helyen okleveles bába, kétszer községi bába, valamint 5 esetben községi szülésznő foglalkozásnévvel.

- *Karacs (Kovács) Józsefné szül. Török Rozália* (1899: 2-szer; 1900: 2-szer, 1902: 1-szer) További névváltozatok: Török Rozália. Egy helyen községi bába foglalkozásnévvel.
- *Papp Sándorné született Kádár Zsuzsánna* (1902: 1-szer).
- *Szalay Juliánna* (1904: 1-szer; 1906: 1-szer), szülésznő foglalkozásnévvel.

A nevek és az évszámok összesítésével láthatjuk, hogy egy időben több, akár 5-6 bába is működött Csökmőn, közülük egyet-egyet a település alkalmazott községi szülésznőként.

Az anyakönyvek tanúsága szerint Csökmő bábáinak a belterületen kívüli ellátási körzetébe tartoztak a környező puszták is, közülük az 1896–1906 közötti időszakban Darvas-puszta került név szerint említésre.

Bihar vármegye 1908-ban rendeletben határozza meg a községi szülésznők díjazását³⁸, amely szerint a községi magánbába eseti díja 2 korona, azt követő két napon 1 korona, további látogatásért nappal 40, éjjel 80 fillér jár. A szabályozás 2 kilométer távolságon túl természetbeni fuvar kötelezettséget vagy kilométerenkénti 20 fillér fuvardíjváltást állapít meg. Csökmő község a rendeletet jóváhagyja, azzal a módosítással, hogy a látogatások díját 40 fillér helyett 60 fillérben határozta meg.³⁹ A csökmői bábák fizetségének alakulásáról még egy későbbi levéltári forrás tájékoztat: az előző évi határozat jóváhagyásával 1923-ban a községi szülésznő 8 napi látogatásának díját a településen 1000 koronában határozták meg.⁴⁰

Csőkmőn a községi bába személyére vonatkozóan a II. világháborút követő időszakról is van adatunk: ezt a feladatot özv. Madarasi Sándorné látta el,⁴¹ feltehetően 1949-ig.⁴² vele 1942-től párhuzamosan, majd őt követően pedig a későbbiekben részletesebben ismertetett Katona Károlyné, a község utolsó bábája.

³⁸ MNL HBML IV.B.402.64. k. 203/2497 határozat.

³⁹ Uo.

⁴⁰ MNL HBML IV. 406/b. 100. d. 8132/1923. határozat

⁴¹ Katona Károlyné községi bába állásra jelentkezését 1947-ben a település képviselőtestülete elutasítja, arra való hivatkozással, hogy özv. Madarasi Sándorné községi szülésznő is képes ellátni a községi szülésznői teendőket. MNL HBML V.619/b. 2. k. Csökmő község képviselőtestületi közgyűlésének jegyzőkönyvei és névmutatója 1947-1950. 5/1947. véghatározat

⁴² 1948-ban a községi főorvos a 65 évét betöltő Madarasi Sándorné községi bába szolgálat alóli felmentését javasolja, amely indítványt azonban Csökmő község képviselőtestülete elutasít, arra hivatkozva, hogy a szülésznőnek életkora ellenére teljes a munkabírása, a kinevezését még egy évvel meghosszabbítja. MNL HBML V.619/b. 2. k. 54/1948. véghatározat

A csökmői bábák muzeális intézményben őrzött dokumentumok alapján

Kádár Dánielné

Kádár Dánielné neve szerepel egy a Bihari Múzeumban őrzött kisnyomtatványon⁴³, amelynek első oldalán a „Szülésznő esküje” áll, a következő két oldalon 14 paragrafusban az „Utasítás bábák” számára című rendelet szövege olvasható.

Kádár Dánielné Tóth B. Juliánna személyéről keveset tudunk. Neve bábaként már a polgári anyakönyvezés kezdetétől, 1895-től szerepelt a csökmői születési anyakönyvekben mint bejelentő – bő 10 év alatt összesen 26 alkalommal. Minden bizonnyal korábban és 1907 után is működött Csökmőn mint bába.

Annyi bizonyos, hogy legalább 4 gyermeke született⁴⁴, fia, Lajos Híj Eszterrel, Híj Antalné csökmői bába lányával kötött házasságot.⁴⁵

A 18. század közepétől, az állami szabályozás életbe lépésének kezdetétől rendeletileg adtak ki utasításokat a bábák számára. Az első ilyen, Torkos Justus János pozsonyi főorvos Taxáját a helytartótanács 1744-ben elfogadta, és országos érvényűvé tette.⁴⁶ Ezt követte Mária Terézia 1770-ben életbelépő szabályrendelete⁴⁷, mely 9 paragrafusból állt⁴⁸, a 18., majd a 19. század során, a magyarországi bábaság fejlődésével tulajdonképpen ezeket módosították, bővítették.

A Bihari Múzeumban őrzött nyomtatványon nem találunk utalást rendeletszámra, évszámra, tartalma alapján valamikor a 19. század végéről származhat, leginkább az 1879. évben kiadott szabályzattal tudjuk azonosítani.⁴⁹ Ez az utasítás 14 paragrafust tartalmaz szabályozza a bába működési kereteit, és néhány szakmai kérdéssel is foglalkozik: ilyen többek között az orvos hívási kötelezettség komplikáltabb esetekben, a szükségkeresztség⁵⁰, a titoktartás⁵¹. A bábák számára tiltva volt – az orvosnak kon-

⁴³ Leltári szám: BM.IV.91.10.

⁴⁴ MNL HBML IV.B 465/1. 2. k.

⁴⁵ A házasságkötés dátuma: 1919. november 1. MNL HBML XXXIII. 16. b/3. 56/1919 bejegyzés.

⁴⁶ Deáky 1996: 133.

⁴⁷ Generale Normativum is re Sanitatis. A szabályrendelet az egészségügyet általános érvénnyel szabályozta. A bábákra vonatkozó előírásokat az *Istructio obsetetricum* c. rész foglalta össze. Deáky 1996: 135.

⁴⁸ Balázs 2007: 18.

⁴⁹ 12521. számú rendelet. Fekete 1970: 178.

⁵⁰ Ha élve, de nagyon gyengén, vagy súlyos életellenes rendellenességgel született a gyermek, és életben tartására nem volt remény még néhány órára sem, a család és a bába volt a felelős azért, hogy ne keresztletlenül haljon meg. Ha már nem volt idő templomba vagy a paphoz vinni vagy papot hívni, akkor a római katolikusoknál általánosan, a reformátusoknál és evangélikusnál szórványosan a bába keresztelte meg a gyermeket. Erre a bábát a keresztletlenül meghalt gyermekhez fűződő hiedelmek, illetve a katolikus egyház előírása és elvárása szorította. Deáky 1996: 92.

⁵¹ A házakba, otthonokba bejáró bábákat titoktartásra kötelezték, de ha „bűnös” dolgot észleltek, azonnal jelenteniük kellett az illetékes hatóságnak. (11. paragrafus)

kurenciát jelentő – gyógykezelés, a magzatelhajtást⁵² pedig törvényileg büntették. Az „utasítás” teljes szövegét mellékletben közöljük, a nyomtatvány első oldalán szereplő esküszöveggel együtt.⁵³

Híj Antalné Somogyi Eszter

Somogyi Eszter 1874. július 27-én született Szeghalmon, Somogyi Lajos csizmadia és Nádasi Zsófia házasságából.⁵⁴ Híj Antallal, az Orczyfalváról származó cipész-mesterrel 1896-ban kötött házasságot, akivel Csökmön telepedtek le. Négy gyermekükből három érte meg a felnőttkort.⁵⁵ Híj Antalné a nagyváradai bábaképző intézetben egyéves tanfolyam elvégzése után 1909. július 16-án szerezte meg bábaoklevelét. Naplója bejegyzése szerint már azon hónap 18-án levezette első szülését Csökmön.⁵⁶ Ismétlő tanfolyamát 1929-ben, Szolnokon végezte, bizonyítványa október 29-én kelt.

Oklevele megszerzésekor Híj Antalné 35 esztendő volt, feltételezhető, hogy ezután még 30 évig üzte mesterségét.⁵⁷ 1969. május 29-én hunyt el Csökmön. Eszközei nem maradtak az utókorra, bábátáskáját – unokája visszaemlékezése szerint – egy fiatalabb bába még 20 évig használta.⁵⁸

Híj Antalné bábanaplói

A Bihari Múzeum jelenleg két bábanaplót őriz Híj Antalnéétől⁵⁹: az egyik⁶⁰ 1919. október 2. és 1932. április 1. között, a másik⁶¹ – az előző folytatásaként–1932. április 28-tól 1934. november 3-ig tartalmaz bejegyzéseket. A szülésznő unokája, Kádár

⁵² A nem kívánt terhesség esetén (általában házasságon kívül megesezt leányok, vagy sokadik gyermeküket szülő nők) gyakran fordultak a bábához. Bár a magzatelhajtást a törvény szigorúan büntette (és nemcsak a tiltott műtétet elvégző személyt, hanem az anyát is), ezt a faladatot a bábák különböző okok miatt mégis sokszor vállalták. (Vö. Deáky 1996: 127.) A magzatelhajtásban segédkező bábát a 19. században eltiltották tevékenységétől. Ugyanakkor a bábák közül „angyalcsinálásért” a magzatelhajtás gyakorlásához viszonyítva törvényesen csak keveseket ítélték el. Deáky 1996: 125–126.

⁵³ A szöveget a mai helyesírásnak megfelelően közöljük, a szavak régies formáját meghagytuk. A szöveg közlésénél Sipos Péter ajánlásait vettük figyelembe. Sipos 2000.

⁵⁴ Kádár 1984: 5.

⁵⁵ Bábanaplói tanulsága szerint unokái közül is többet segített a világra.

⁵⁶ Kádár 1984: 9.

⁵⁷ Utolsó naplóbejegyzése 1939. május 29-én kelt. Kádár 1984: 10.

⁵⁸ Kádár 1984: 6.

⁵⁹ Leltári szám: IV.91.11.1-2.

⁶⁰ Szülések jegyzőkönyve, Hangos Géza kiadása. 14,8 x 21,5 cm, 40 oldal, fűzve, bőrral borított kemény táblával.

⁶¹ Szülések jegyzőkönyve, Budapest, 1931, Aurora Nyomda. 15 x 22 cm, 20, fűzve, bőrral borított kemény táblával.

Lajos írásos visszaemlékezéséből⁶² tudjuk azonban, hogy a családban megőrzött hagyatékban szerepelt még két „Szülések jegyzőkönyve”. Az egyik a bábaoklevél megszerzését követően, 1909. július 18-tól 1919. október 25-ig tartalmaz 241 bejegyzést.⁶³ A másik Híj Antalné bábai működése utolsó öt évének dokumentuma: 1934. december 3. és 1939. május 29. közötti időszakról 126 bejegyzéssel.⁶⁴

A négy bábanaplót a többi dokumentummal együtt⁶⁵ a berettyóújfalui Dr. Zöld Sándor Kórház történetét bemutató kiállítására adta át a család, szándékaik szerint innen a Bihari Múzeumba kerültek volna. Napjainkban azonban csak a két – 2. és 3. sorszámot viselő – „Szülések jegyzőkönyve”, és a már felsorolt dokumentumok szerepelnek a Bihari Múzeum nyilvántartásában, így elemzésünkben csupán ezt a két naplót tudjuk vizsgálat alá venni.

Mindkét fennmaradt napló a Szülések jegyzőkönyve címet viseli, ugyanazon formátumban készültek. Az előírás szerint a bábának a folyószámon kívül be kellett jegyeznie: a szülés dátumát órára pontosan, a szülő nevét, korát, állapotát lakását, hányadszor szül. A magzatról a születéskori fekvését (koponya-, arc-, far-, lábtartás, keresztfekvés), az újszülött nemét, nevét és hosszúságát, továbbá élve vagy halva született-e, illetve érett, koraszülött vagy éretlen-e. Rögzíteni kellett, hogy a bába az ellátás során mennyi szublimátlepenyt⁶⁶ használt fel, továbbá azt, hogy szülés közben volt-e valamilyen rendellenesség. Az anya egészséges maradt-e, volt-e gyermekágyi betegsége, a gyermek egészséges maradt-e a születését követő 8-10 napban, vagy meghalt. Az utolsó rovat a naplóban az egyéb megjegyzés, ide került az orvos bejegyzése, ha ellenőrizte a naplót, ha jelen volt a szülésnél, vagy kórházba szállításról kellett intézkedni.

Híj Antalné két naplója 1919. október 2. és 1934. november közötti időszakról⁶⁷ összesen 299 bejegyzést tartalmaz, ezek közül 14 terhesség végződött vetéléssel. A 285 szülés során 17 gyermek született halva⁶⁸ vagy hunyt el közvetlenül illetőleg pár nappal a születése után. A 10 koraszülöttből csupán három maradt életben. Híj Antalné 4 ikerszülésnél segédkezett, közülük egy ikerpár elhunyt. Az orvosi megjegyzés rovatot 111 esetben töltötték ki, innen megtudhatjuk, hogy Híjné 15 alkalommal

⁶² Kádár 1984

⁶³ Kádár 1984: 9.

⁶⁴ Kádár 1984: 10.

⁶⁵ Az átadott dokumentumok között szerepelt még egy szülésznői tankönyv 1904. évből.

⁶⁶ A szublimát (HgCl₂) fertőtlenítésre használt, vízben oldódó vegyület. A szülés során elhasznált szublimát lepenyek száma utal a felhasznált fertőtlenítő oldat mennyiségére. Svégel 2018: 243.

⁶⁷ Az első napló 1921-ben egy bejegyzés után megszakad, és csak 1925. május 25-ével folytatódik, ebben az évben a december 13-i bejegyzés az utolsó, és csak 1926 májusában folytatódott.

⁶⁸ Ha a halálozás a szülést megelőzően vagy aközben, még az anyaméhben állt be, a halva született bejegyzés olvasható a jegyzőkönyvben. Svégel 2018: 239.

– általában vetelés, ikerszülés vagy egyéb fellépő komplikáció alkalmával – hívott orvost ellátottjaihoz és ezek közül a szülő (vagy elvetélt) nő, illetve az újszülött kórházba szállításáról 7 ízben kellett intézkedni⁶⁹. Anyai halálozás Híj Antalné praxisának ezen időszakában nem történt.

Év	Bejegyzések száma	vetelés	halvaszületés (érett magzat)	meghalt	koraszülött			ikerszülés	orvos látta	orvos működött közre	kórházba szállítás
					halva	meghalt	életben maradt				
1919. okt.-tól	6	–	1	1	–	1	1	–	–	–	–
1920	49	–	–	1	–	–	–	1	–	–	–
1921	1	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
1925 május 19.-tól	12	1	–	–	–	–	1	1	8	–	–
1926. május 20-tól	15	1	1	1	–	1	–	1	7	1	–
1927	22	1	–	–	–	–	–	–	11	–	–
1928	28	1	–	1	–	1	–	–	15	–	1
1929	28	–	–	–	–	–	–	–	13	2	1
1930	37	5	1	–	1	1	1	–	17	1	2
1931	16	–	–	–	1	–	–	–	7	1	–
1932	25	–	–	1	1	–	–	1	10	1	–
1933	26	3	–	1	–	–	–	–	11	6	1
1934. nov. 3-ig	34	2	–	1	–	–	–	–	12	3	2
Összesen	299	14	3	7	3	4	3	4	111	15	7

1. táblázat. *Híj Antalné bábanaplóinak adatai évenként*

A jegyzőkönyvekből a csökmői anyákról is képet kaphatunk: a két napló időszakában a legfiatalabb szülő nő 18 éves, a legidősebb 43 éves volt. Ebben az időben átlagosan 3-4 gyermek született egy családba, előfordult azonban 7-8-szoros terhesség is; a Híjné által kezelték közül négyen 9 alkalommal voltak várandósok.

⁶⁹ Egy alkalommal a debreceni női klinikára, egyszer a gyulai, míg három esetben a berettyóújfalui kórházba. Egy bejegyzésnél nincs jelölve a fogadó kórház székhelye.

A bábanaplókból kiderül az is, hogy Híj Antalné Csökmő külterületén is látott el szolgálatot, a feljegyzésekben előforduló földrajzi nevek: Cirkópuszta, Szöcsködpusztta és Kóróssziget.

A csökmői születési polgári anyakönyvek⁷⁰ adataival a bábanapló bejegyzéseit összevetve⁷¹, látható, hogy az adott időszakban hány születésnél volt jelen Híj Antalné.

ÉV	Csökmőn és külterületein születtek száma	Híjné bábanaplóiban szereplő újszülöttek száma
1927	190	14
1928	170	21
1929	192	27
1930	172	28
1931	174	32
1932	187	16
1933	178	25

2. táblázat. *Csökmőn születettek száma a polgári születési anyakönyvek szerint és Híjné segédletével születtek száma a bábanaplók szerint évenként*

A táblázatból láthatjuk, hogy Csökmőn és külterületén születetteknek csak töredékét segítette világra Híj Antalné, így biztosan megállapítható, hogy mellette több bába is dolgozott, akiknek személyére vonatkozó adatok feltárása a jövő kutatásainak feladata.

Katona Károlyné

Máté Jolán Csökmőn született 1918. március 26-án. 1937-ben kötött házasságot Katona Károly csökmői földművessel. Bábaoklevelét 1942-ben szerezte meg Nagyváradon. Ezután szülőfalujában működött bábaként. 1955-ben átképezték ápolónőnek. Ebben a minőségében a körzeti orvos mellett dolgozott, de Csökmőn és a külterületein kívül a szomszédos Darvason, később Újirázon tevékenykedett, várandós asszonyokat továbbra is gondozott, illetve szükség esetén szüléseket vezetett le. 1973-ban körzeti ápolónőként ment nyugdíjba, 2001-ben hunyt el.⁷²

⁷⁰ MNL HBML XXXIII.1. 16 a/4. Polgári anyakönyvek.

⁷¹ A bábanapló bejegyzések évenkénti számának és az adott esztendő polgári anyakönyvi bejegyzések számának egyszerű összevetése nem ad hiteles képet a szülések számáról, hiszen a bábanaplók a vetéléseket is tartalmazzák, amelyek az anyakönyvekbe nem kerültek bejegyzésre, továbbá az ikerk születése a bába-jegyzőkönyvekben egy bejegyzést jelent (hiszen a szülést rögzíti), míg a születési anyakönyv a személyt tartja nyilván, így abban az ikerszülés két bejegyzésben jelenik meg. A helyzetet bonyolítja továbbá, hogy bizonyos években egy korábbi esztendőben születettek rögzítésére is sor került (pl. 1927-ben: 1925-ről). A táblázatba a számadatok így csak pontosító korrekciók elvégzése után kerültek be.

⁷² Katona Jolán írásbeli közlései. (Katona Károlyné leányával Messenger-üzenetváltásunk dátuma 2020. szeptember 24., melynek során osztotta meg velem Édesanyjára vonatkozó adatokat, amit ezúton is köszönök.)

Katona Károlyné bábanaplói

Katona Károlyné 10 bábanaplót hagyott ránk⁷³, ezek a teljes szülésznői tevékenységét lefedik, a bábaoklevél megszerzésétől, 1942-től 1967-ig. Ezek a naplók – bár különböző időben, más-más nyomdában készültek⁷⁴, hasonló rovatú fejléccel rendelkeztek, mint Híjné jegyzőkönyvei. Az 1. és 2. sorszámú napló kivételével – melyek fejlécében 15 rovat van – a többi 8 jegyzőkönyv oldalanként 17, sorszámozott rubrikát tartalmaz. Az első helyre került a bábai ellátás során használt gyógyszer, a Neomagnol⁷⁵ jelzése – ezúttal már nem csupán feljegyzéssel jelölve, hanem a felhasznált gyógyszer csomagjában lévő bélyeg beragasztásával igazolva. Csak ezután következik az év szerinti sorszám, majd a szülés (vetelés) időpontja órára pontosan. A szülő nő nevét, korát, lakását, foglalkozását kellett feljegyezni a 4. rovatba, az 5. számúba pedig, hogy az adott eset hányadik terhessége az anyának. A következő 5 rubrika a magzatra vonatkozik: külön fel kellett jegyezni a fekvését, hogy élő-e vagy halott, érett vagy koraszülött-e, ide került a neme, és hogy egészséges, esetleg megbetegedett vagy meghalt-e a szülés után. (A fő különbség Híjné bábanaplóihoz képest, hogy a született magzat nevét nem kellett rögzíteni.) A 11–13. rovat a szülésre (vetelésre) vonatkozott: és az, hogy ez a terhesség hányadik hónapjában következett be, a szülő nő hőmérsékletét, illetve pulzusát, továbbá az esetleges rendellenességeket (pl. szűk medence) jegyezték ide. Ezt két, a gyermekágyra vonatkozó rovat követte: 8 napon keresztül kellett az anya hőmérsékletét mérni, illetve az anya egészségi állapotát feljegyezni. Az utolsó két rubrika a közreműködő orvosra vonatkozott: az esetleges kikerésének ideje, illetve megjegyzése, aláírása itt szerepelt.

Katona Károlyné 10 naplója 1942. november 12. és 1967. október 9. közötti időszakról összesen 1136 bejegyzést tartalmaz, ezek közül 30 terhesség végződött veteléssel. A 674 szülés során – amelyekről részletes adatunk is van⁷⁶ – 15 gyermek született

⁷³ Az egyes bábanaplók az alábbi időszakokat ölelik fel: 1. 1942. nov.18–1948. szeptember 2. 1948. szept. 5–1951. jún. 30. 3. 1951. júl. 12–1953. szept. 27. 4. 1953. okt. 1–1956. ápr. 30. 6. 1958. márc. 24–1961. február 6. 7. 1961. febr. 15.–1963. márc. 20. 8- 1963. márc. 10.–1964. aug. 12. 9. 1964. okt. 7–1967 okt. 9. 10. 1964. szept. 7–1967. szept. 5. (2-es körzet) 1965-től párhuzamosan két naplóban, II. körzet: csak esőmőiek, I. körzet: újrízaiak is.

⁷⁴ 1. és 2. sorszámú: 1. sz. melléklet az 1.01/1940 BM számú rendelet, 815. raktári szám, Magyar állami nyomda 1941, ill. 1946; 3., 5 és 6. sorszámú: 3135/1949 (260.) N. M. rendelet 1. sz. nyomtatványa, Hírlapnyomda, Bp.; 4., ill. 6010. számú napló: 8100-2/1952. sz. utasítás 1. sz. nyomtatványa, Nyomtatványellátó Vállalat. Állami Nyomda

⁷⁵ A korban használt modern fertőtlenítőszer, a Neomagnol a korábban használatos, ám erősen mérgező szublimátot (HgCl₂) váltotta fel. A Népjóléti Minisztérium 3134/N/2/1949.XI./1. sz. rendelete a bábátáska kötelező elemeként határozza meg a szert. Svégel 2018: 242.

⁷⁶ A szülés előtt intézménybe kerülőkről részletes adat a szülés kimenetelét érintően nem került be a bábanaplóba. (Lásd 3. sz. táblázat)

halva vagy hunyt el közvetlenül illetőleg pár nappal a születése után. A 24 koraszülöttből 16 maradt életben. Katonáné 9 ikerszülésnél segédkezett, közülük három ikerpár elhunyt. Katonáné 128 alkalommal hívott orvost ellátottjaihoz – általában vetelés, ikerszülés vagy egyéb fellépő komplikáció alkalmával –, és összesen 57 esetben kellett intézkedni a szülő (vagy elvetélt) nő, illetve az újszülött kórházba szállításáról. Ha az orvos nem volt jelen a szülésnél, a bába naplóbejegyzését gyakran utólag ellenőrizte

Katonáné praxisában is előfordult többször, hét-nyolc alkalommal is szülő nő, 1965-ben bejegyzésre került egy asszony, aki a tizenötödik gyermekével volt várandós, illetve 1952-ben volt egy tizedszerre terhes, 44 éves darvasi asszony. A legfiatalabb szülő nő ebben az időszakban 17 éves volt, de 1958-ban találunk egy bejegyzést egy 19 esztendő anyáról, aki a harmadik terhességével került be a naplóba. A legidősebb anya 46 esztendő volt. Anyai halálozás Katonáné gyakorlatában sem történt.

A bejegyzések számát tekintve szembeűnő, hogy a Katonáné által levezetett szülések száma az 1950-es évektől megugrik, és 1956-ban éri el a csúcst 70 bejegyzéssel. (Ennél is nagyobb számot találunk ugyan 1964-ben és 1966-ban is, de ezekben az években a bejegyzéseknek csaknem harmada már nem csak csökmői, hanem újírázi illetőségű anyára vonatkozik – Lásd 4. táblázat.) Ezt az időszakot nevezik az állami születésszabályozási rendeletekről elhíresült Ratkó-korszaknak, amikor országosan megemelkedett a világra jövő gyermekek száma.⁷⁷

⁷⁷ A Ratkó-korszak Ratkó Anna egészségügyi miniszterségének a népesedéspolitikára utaló elnevezése. Az 1004/1953-as rendeletében abortusztilalmat hirdetett, melynek következtében a szaporodás üteme ezekben a következő 3 évben jelentősen nőtt. A terhességmegszakítás tilalmát 1956 júniusában oldották fel. A korszak mintegy 2 és fél-3 éve alatt az előző évek születési számához képest körülbelül 80 ezerrel több gyermek jött a világra. Pongrácz 2013: 1–2.

Év	Bejegyzések száma	vetélés	halvaszületés	meghalt	koraszülött			iker-születés	orvos ellenőrizte	orvos működött közre	kórházba szállítás
					halva	meghalt	életben maradt				
1942. nov 12.	2	–	–	–	–	–	1	–	–	–	–
1943	20	1	–	–	–	–	–	–	3	2	1
1944	11	1	–	1	–	–	1	–	5	1	1
1945	15	1	1	–	–	–	1	1	1	1	–
1946	28	1	1	–	–	–	–	–	1	3	1
1947	38	1	–	–	1	1	1	1	3	4	1
1948	37	3	–	–	–	–	2	1	3	5	1
1949	47	4	–	3	–	1	2	–	47	6	1
1950	56	5	–	–	1	1	–	–	7	7	–
1951	36	4	–	–	–	–	1	–	4	5	1
1952	63	4	–	–	1	–	1	2	10	6	1
1953	43	1	–	–	–	–	1	–	4	14	3
1954	49	2	–	–	–	–	1	2	6	16	6
1955	38	–	–	–	–	–	2	–	7	6	12
1956	70	–	–	–	–	–	–	–	4	6	13
1957	57	1	1	–	1	1	1	–	8	9	7
1958	63	–	–	–	–	–	1	–	6	10	6
1959	31	1	–	–	–	–	–	–	7	13	2
1960	32	Az intézményi szülés általánossá válásával						1	Az intézményi szülés általánossá válásával nem releváns adat.		
1961	38	hiányzó adat.						1			
1962	63	Az intézményi szülés általánossá válásával hiányzó vagy nem releváns adat.									
1963	36										
1964	77										
1965	58										
1966	83										
1967	45										
Össz.	1136	30	3	4	4	4	16	9	126	114	57

3. sz. táblázat. *Katona Károlyné bábanaplóinak adatai évenként*

Katona Károlyné bábanaplói szerint az utolsó években Csökmön már kevés asszony szült otthonában, hamarosan pedig végleg megszűnt ez a gyakorlat. Születést 1961-től már csak sürgős esetben vezetett helyben⁷⁸. 1956-tól találunk utalást azokra az anyákra, akik még a szülés előtt intézménybe (a szeghalmi szülőotthonba) mentek, 1960-tól a bejegyzett szülések másik helyszíne továbbá a berettyóújfalui kórház is.

⁷⁸ Például 1962-ben fordult elő az az eset, hogy a Szeghalomról érkező mentő egy félreértés miatt Csökmő helyett Vésztőn kereste a vajúdo asszonyt. Mire Katonáné a helyszínre érkezett, a magzat megszületett, a kierkező mentő a berettyóújfalui kórházba szállította az anyát és gyermekét. (9. sz. bábanapló, 62/1962. bejegyzés)

Egyéb helyszínek voltak még Debrecen (1964-ben 2, 1966-ban 2, 1967-ben 2 alkalom), a füzesgyarmati (1964-ben 1-szer), komádi szülőotthon (1965-ben 3, 1966-ban 1 alkalommal), továbbá a gyulai kórház (1965-ben 1-szer). Kórházba szállítás otthon-szülés után 1962-ben történt két alkalommal.

Év	Összes bejegyzés	Ebből újrjázi illetőségű	szülés helye				
			otthon	Szeghalmi szülőotthon	Berettyóújfalú, kórház	egyéb	nincs bejegyzés
1956	70	–	66	4	–	–	–
1957	57	–	55	2	–	–	–
1958	63	–	60	3	–	–	–
1959	31	–	29	2	–	–	–
1960	32	1	28	4	11	–	–
1961	38	8	4	19	14	1	–
1962	63	14	8	23	31	–	1
1963	36	10	–	22	14	–	–
1964	77	19	2	35	36	3	1
1965	58	17	1	21	29	5	2
1966	83	23	–	37	42	3	1
1967	45	10	1	24	18	2	–

4. sz. táblázat. *Az intézményi szülések alakulása Katona Károlyné bábánaplói alapján*

Katonáné eszközei

Katona Károlyné hagyatékának része a naplókön kívül a bábátáskája, benne néhány, szülésnél használatos eszköz, illetve nyomtatott oklevele, két csoportkép (5. és 6. sz. kép) és két könyv.⁷⁹ Az eszközök között megtaláljuk a magzati szívhang hallgatására használt hengert, a beöntések elvégzésére használt csöveket, tartályokat. Többféle fogó is található a táskában, többségük ollóhoz hasonló eszköz: érfogó, magfogó (hosszabb, egyenes végű eszköz a tamponok és kötszerek eltávolítására). A köldökzsinór elvágása előtt az újszülött köldökcsomkjára fémcsipeszt helyeztek, a vágást olyan tompa végű ollóval végezték, amely kötszer szabására is alkalmas volt.⁸⁰ Katonáné a fogókat, csipeszeket textilből készült zsebes tartóban helyezte a bábátáskába, míg az egyéb eszközöknek piros fonallal hímzett felirattal ellátott zsákocskákat varrt. A hagyatékból hiányzik a baba szülésnél használt öltözéke: kötény, fejkendő stb.

⁷⁹ Szülésznők tankönyve, 1946; illetve dr. Bloch Iván: Korunk nemi élete

⁸⁰ Svégel 2018: 242.

Összegzés

Az előzőekben három, Csökmőn praktizáló szülésznő ránk maradt dokumentumai és egyikük eszközei alapján betekintést nyerhettünk falusi bábák szerteágazó munkájába. A levéltári források segítségével láthattuk, hogy egy időben mindig több bába működött a településen, a 20. század elején párhuzamosan 5-6 bába is. A megismert szülési jegyzőkönyvekből megtudhatjuk, hogy az idő előrehaladtával a falusi bábák munkájukat egyre gyakrabban végezték orvosi felügyelet mellett. Az 1950-es évektől, az intézményi szülés elterjedésével pedig egyre ritkábbá váltak azok az esetek, amikor a gyermekek helybéli bába közreműködésével, otthonukban jöttek világra, így a vizsgált utolsó esztendőkből a bábai teendők már csak a terhesség gondozására szorítkoztak.

Az előzőekben tárgyalt és leírt bábanaplókból – a szülésznői munka korokkal változó jellemzőin és jelentőségén kívül – a forrásművek tartalmi korlátai által meghatározott, így nem mindenre kiterjedő, de hiteles ismereteket kapunk a dokumentált korszak népességének egészségi állapotáról, például az élve és halva születések megoszlásáról, továbbá – indirekt módon – a népegészségügyi adminisztráció aktuális fejlettségéről is.

Irodalom

A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása.

1900 1. r. A népesség általános leírása községenként. http://konyvtar.ksh.hu/inc/kb_statistika/Manda/MSK/MSK_001.pdf (A letöltés ideje: 2021. 04. 13.)

BALÁZS Péter

2007 Péter Mária Terézia 1770-es egészségügyi alaprendelete 1–2. kötet. Sajtó alá rendezte: Gazda István. A MAGYAR TUDOMÁNYTÖRTÉNETI INTÉZET TUDOMÁNYOS KÖZLEMÉNYEI 73. Magyar Tudománytörténeti Intézet Semmelweis Orvostörténeti Múzeum, Könyvtár és Levéltár, Piliscsaba – Budapest. http://real.mtak.hu/30273/1/balazs_kozegeszsegugy_1-2kotet.pdf (A letöltés ideje: 2021. 04. 13.)

DEÁKY Zita

1996 *A bába a magyarországi népi társadalomban. (18. század vége–20. század közepe).* Budapest

DEÁKY Zita – KRÁSZ Lilla

2005 *Minden dolgok kezdete. A születés kultúrtörténete Magyarországon (XVI–XX. század).* Budapest

EDELMANN Menyhért

é. n. Közegészségügy. In: Borovszky Samu (szerk.) Bihar vármegye és Nagyvárad. Magyarország vármegyéi és városai. 336–346.

FEKETE Sándor

1970 A bábaoktatás története Magyarországon. In: Antall József (szerk.) Ovostörténeti Közlemények 55–56. 175–186.

KÁDÁR Lajos

1984 *Fáradságos hosszú évek, mesterségek.* Kézirat. Híj család magánirattára

ORENDT Mihály

2018 A nagyváradai bábaképezde története. http://hegykozcsatar.lapunk.hu/tarhely/hegykozcsatar/dokumentumok/201809/orendt_mihaly_a_nagyvaradi_magyar_kiralyi_babakepezde_tortenet.pdf (A letöltés ideje: 2021. 04. 13.)

PONGRÁCZ Tiborné

2013 A Ratkó-korszak. KorFA. Népesedési hírlevél. 2013. március, XIII. évf. 1. szám. 1–4. <http://demografia.hu/kiadvanyokonline/index.php/korfa/article/view/727/191> . (A letöltés ideje: 2021. 05. 13.)

SEBŐK László (összeáll.)

2005 AZ 1869. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS VALLÁSI ADATAI <https://mek.oszk.hu/05900/05936/05936.pdf>. (A letöltés ideje: 2021. 05. 13.)

SIMON Beáta

2021 Bábahivatás a 19. század derekán Zalában. https://mnl.gov.hu/mnl/zml/hirek/babahivatas_a_19_szazad_derekan_zalaban?fbclid=IwAR14zQjU1nKyE6bwClpIWYaOJ0011_N-PRpNdfnXPramd-uEOnlSIUD1CWQ (A letöltés ideje: 2021. 05. 13.)

SVÉGEL Fanni

2018 A bábamesterség átalakulása a XX. század közepén. A Kaposvári Rippl-Rónai Múzeum Közleményei. Kaposvár. 237–254. http://smmi.hu/publikaciok/2018/19_SveglFanni_237-254.pdf (A letöltés ideje: 2021. 02. 21.)

SIPOS Péter

2000 A XX. századi forráskiadás problémái és ajánlás a forráskiadás szabályzatára. *Fons* VII. évf. 1. sz., 171–185.

WERLING Józsefné Forrai Márta

2000 A magyarországi bábaképzés főbb állomásai. In: Kéri Katalin (szerk.): Ezerszínű világ. Mozaikok a nevelés történetéből V. Pécs, 109–120. <http://mek.niif.hu/01800/01887/html/ezersz13.htm> A letöltés ideje: 2021. 02. 21.)

MNL HBML = Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára

- IV.402.64.k Bihar Vármegye Bizottsága közgyűlésének jegyzőkönyvei
IV. 406/b. Bihar vármegye alispánjának iratai, Közigazgatási iratok.
100. d. Csökmő község határozatai
IV.B 465/1. Bihar vármegye református egyházi anyakönyvi
másodpéldányainak gyűjteménye
2. k. Csökmő, házassági anyakönyvek, 1876–1884
XXXIII. 16/a. Csökmő állami anyakönyvi másodpéldányainak gyűjteménye
1895–1980. Születési anyakönyvek
XXXIII. 16/b. Csökmő állami anyakönyvi másodpéldányainak gyűjteménye
1895–1980b. Házassági anyakönyvek

Mária Sándor

Details to the history of midwives of Csökmő

For many centuries women gave life to their children in their home, and midwives helped them. In Hungary training was obligatory for midwives from the 18th century. Based on remained documents of three certified midwives of Csökmő, a small village of Bihar, this study examines how the responsibilities of village midwives had changed in those days. There is only one document inherited from Dánielné Kádár, the “The oath of midwives” from the end of the 19th century, which also includes the official guidelines for midwives. Beside the certificate of Antalné Híj (1874-1963) also midwife’s logs are kept by Bihari Museum including records about childbirths and also miscarriages handled by her. Károlyné Katona (1918-2001) received her certificate in 1942, and she immediately started working in her hometown. Her midwife’s logs preserved by her daughter list records about women in labour in the village and two neighbouring villages (Darvas and Újiráz) until 1967. From the second part of the 20th century the government increasingly urged childbirths to take place in professional institutes, so the number of home births gradually decreased; women went to birth centres or hospitals to give birth to their children, so midwives were called to home births only in emergency.

[1] **Szülésznő esküje**

Én Kádár Dánielné esküszöm és fogadom, hogy kötelességemnek minden szülésnél lelkiismeretesen és gondosan megfelelni fogok. Minden mellétekintet nélkül eljárók és senkinek szándékosan ártani nem fogok; Fogadom, hogy a reám bízott szülőt, szegényt és gazdagot bábai segedelemben legjobb tehetségem szerint egyaránt részesítem, azokat el nem hagyom és el nem hanyagolom, s mindenkor és mindenben szülésznői utasításom értelmében, legjobb képességem szerint fogok eljárni. Isten engem úgy segítjen!

[2] **Utasítás a bábák számára**

1. § A bábák a megyei (városi), járási és községi hatóságoknak közvetlenül alá vannak rendelve.
  2. § Szülésznői gyakorlatokat csak oly bábák űzhetnek, kik a magyar-osztrák monarchia valamely tudományegyeteme vagy más belföldi szülésznői tanintézet által kiállított oklevéllel bírnak.
  3. § A bábák letelepedésök alkalmával a helybeli hatóságnál erről jelentést tenni, s oklevelüket és egyéb okmányaikat bemutatni köteleztetnek.
  4. § A bábának lakása a házra kifüggesztett tábla által megjelölendő.
  5. § A bábák józan, becsületes és tisztességes életmódra, az orvosok és más bábák irányábani illedelmes magaviseletre köteleztetnek, s éjjel-nappal a legnagyobb készséggel a szülőknek segedelmére tartoznak.
  6. § Nehéz, kétes és veszélyes szülések esetén, vagy olyanoknál, melyeknél netalán műszerrel segítség fog szükségeltetni, a bábák felelősség terhe mellett idejekorán orvost hivatni köteleztetnek.
  7. § Tetszhalottan született gyermekeknél a bábák mindazt kitarással megtenni kötelesek, miáltal azokat életre lehet hozni.
  8. § Ha keresztyén anyának gyermeke életveszélyben forog, a bába annak idejekoráni megkeresztelése korán gondoskodni tartozik.
- [3] 9. § A szülés után a bábának nem szabad előbb elhagyni a szülőt, mint midőn az a könnyen bekövetkezhető vérzés elől biztosítva van: úgy szintén nem szabad a szülést nem oklevelezett segédnőre bízniok.

10. § A bábák hivatásuk gyakorlatában azon körön belül megmaradni, s annak lehetőleg jól megfelelni tartoznak, melyben tanítást nyertek, és melyre feljogosítottak. Az anyákat és gyermekeket gyógykezeltetni, azok részére orvosságot, érvágást vagy más gyógyeszközöket rendelni, vagy orvosi meghagyás nélkül kiszolgáltatni, úgy szintén az anyára és gyermekére nézve káros, a nyert tanítással meg nem egyező eljárásokat és szokásokat terjeszteni tiltva van.

11. § A bábák titoktartásra kötelesek azon dolgokra nézve, melyek hivatásuk teljesítésénél, a terheseknél és a szülőknél tudomásukra esnek, péld. testi hibák vagy házi viszonyaik tekintetében. Ellenben a bűnös eseteket az illető hatóságnak tartoznak bejelenteni.

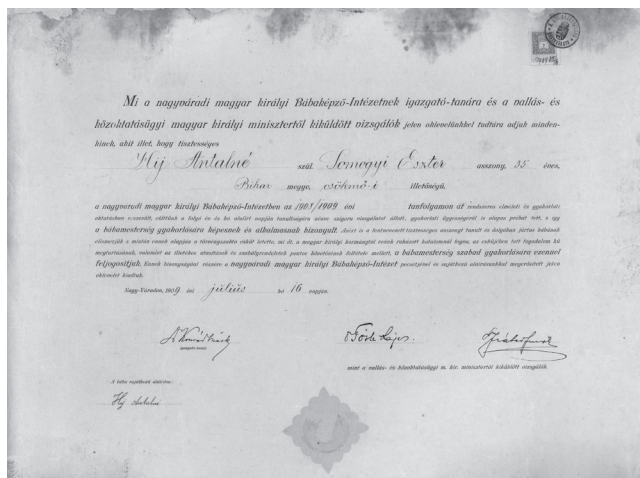
12. § Ha a bába hajadon személyhez hasbani fájdalmak vagy nehézségek miatt segítségül hivatik, azt szabatosan megvizsgálni tartozik, s ha terhesség jeleit fedezné fel, ezt az illető személynek vagy anyának kellő óvatossággal tudtára adni s arról gondoskodni köteles, hogy a magzat kárt ne szenvedjen.

Ha a személy, melyhez hivatott, a szüléshez már közel van, azt elhagyni nem szabad.

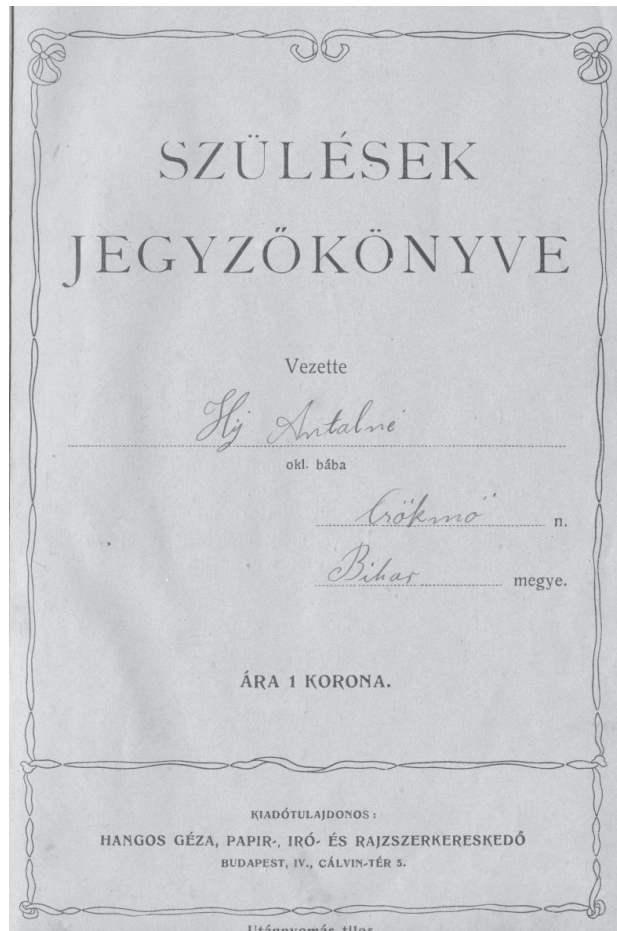
13. § A magzatrontás, magzatűzés, csecsemők alácsúsztatása és elcserélése a törvény értelmében büntetettik.

14. § Oly bábák, kik valamely hatóság által vizsgálatra használtatnak, vizsgálatuk eredményét az eléjük tett kérdésekre nézve legjobb tudomásuk szerint kötelezettek előadni.

Képmelléklet

1. kép. Hij Antalné bábaoklevele (Bihari Múzeum gyűjteménye)

2. kép. Hj Antalné bábanaplójának belső címlapja

Szülések				Jegyzőkönyve.								
Folyó szám	A szülés éve, napja, órája	A szülő neve, kora, állapota, lakása	Hányadszor szülő?	A magzat fekvése születéskor (koponya, arca, keresztfekvés)	A magzat neme, neve, hosszúsága	Éve vagy halva született-e?	Érett, kora éretlen-e a magzat?	Hány súlymérést, leányok lett elhasználva?	A fejlődési állapotok, rendellenesség, és milyen?	Anyai egészség megmaradt-e a gyermekben, hirtelen volt-e halál meg?	A gyermek egészsége 8-10 napig? meghalt? mikor?	Egyéb megjegyzések Az orvos megjegyzései
(A „Szülések jegyzőkönyve” mintáján)	1902. február 20. d. e. 7.	Szetes Pálné Nagy Teréz 29 éves asztalos neje Szeged Korona-u. 5. sz.	6	első koponya-tartás	leány Mária 41 ctm.	élve	kora 6	—	egészséges	meghalt február 27-én	Arvisszültt veleszületett gyöngeség következtében halt meg. Dr. Kiss halottkém	
(A „Szülések jegyzőkönyve” mintáján)	1902. február 25. d. u. 3.	Bozó Erzsébet 19 éves hajadon Szeged Fodor-u. 9. sz.	1.	második koponya-tartás	fiú István 51 ctm.	élve	érett 3	rángató görcsök	egészséges	egészséges	A rángatógörcsök miatt fogóval fejeztem be a szülést. Szülés után nem jelentkezett többé görcs. Anyja és gyermek egészsége megmaradt. 1902. III. 10. Dr. Barna.	

3. kép. Hj Antalné bábanaplójának rovatai a nyomtatott kitöltési mintával

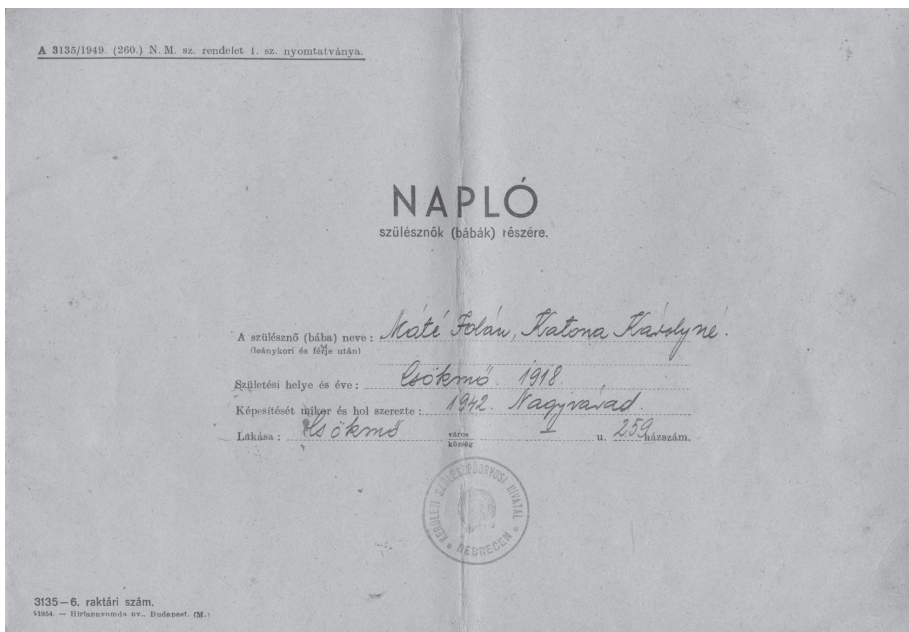
4. kép. Híj Antalné bába gyermekeivel 1909 körül (Kádár Dániel magánarchívuma)

5. kép. Katona Károlyné (középen) bábaképzős tanuló két évfolyamtársával
(Örökségünk Háza, Csökmő)

6. kép. Az Nagyváradi M. Kir. Bábaképző Intézet 1941–42-ben végzett növendékei –
Katona Károlyné évfolyama (Örökségünk Háza, Csökmő)

7. kép. Katona Károlyné egyik bábanaplójának címlapja (Örökségünk Háza, Csökmő)

8. kép. Katona Károlyné bábatáskája
(Örökségünk Háza, Csökmő). Fotó: Bogya Pál

9. kép. Katona Károlyné eszközei (Örökségünk Háza, Csökmő). Fotó: Bogya Pál